

disi'nin *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'nin *Muhtasarü'd-düleri-n-nazım fi fezâ'ilü'l-Kur'âni'l-azım* ve İbn Kesir'in *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* adlı eserleri de bu konuya dair önemli kitaplar-
dır. Bibliyografik kaynaklarda fezâilü'l-Kur'ân'la ilgili daha birçok eser adı geçmektedir (bk. Ali Şevâh İshak, III, 311-322). Bundan başka Kur'an ilimlerine dair geniş kapsamlı eserler içinde çoğunlukla "Fezâilü'l-Kur'ân" başlığı altında bu konudaki rivayetler aktarıldığı gibi (mese-lâ bk. Zerkeşi, I, 432-456; Süyûtî, II, 1113-1141) tefsir kitaplarında da müfessirin metoduna göre sûrelerin başında veya sonunda tefsiri yapılan sûreyle ilgili fe-zâil hadislerine yer verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "Kur'ân", "kitâb", md.Jeri; *Müsned*, III, 128, 242; Dârimî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", I, 6, 34, "Şalât", 171; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 19, 21, 34; Müslim, "Müsâfirîn", 232, 234; İbn Mâce, "Mu-kaddime", 16; Tirmizî, "Şevâbü'l-Kur'ân", 14, 15; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, III, 365-384; Muhammed b. Eyyûb el-Becelî, *Fe-zâ'ilü'l-Kur'ân* (nşr. Gazve Büdeyr), Dimâşk 1988; Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Osman Fazlullah Cib-rîl), Riyad 1409/1989; Nesâî, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* (nşr. Fârûk Hamâde), Beyrut 1413/1992, nâşir-in girişi, s. 11-38; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Te-ceddüd), s. 78, 245, 277, 288; Ali b. Muham-med es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kur'ân ve kemâlü'l-ikrâ* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Kahire 1408/1987, I, 50-123; Kurtubî, *el-Câmî*, I, 78-80; a.mlf., *el-Vectz fi fezâ'ilü'l-kitâbi'l-aziz* (nşr. Alâeddin Ali Rızâ), Kahire 1412/1991; Zerke-şi, *el-Burhân*, I, 432-456; Süyûtî, *el-İtkân* (Bu-gâ), II, 1113-1143; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1277; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, III, 310-322; İbrâhim Ali Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm: târihu ve âdâbüh*, Küveyt 1404/1984, s. 141-162; Ebû'l-Fazl Abdullah el-Gimârî, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, Bey-rut 1406/1986.



ABDULLAH AYDEMİR

FEZÂİLÜ'n-NEBİ

(فضائل النبي)

Hiz. Peygamber'in üstünlükleri
anlamında hadis terimi
(bk. HASÂİS).

FEZÂİLÜ's-SAHÂBE

(فضائل الصحابة)

Ashabın faziletleri
ve bu konuda meydana gelen
literatür için kullanılan bir tabir.

Hadis ilimlerinden "ma'rifetü's-sahâ-be"nin bir dalı olup genellikle ashop aleyhtarlarına karşı onların üstünlükle-rini ortaya koyarak faziletlerini savunan

ilmi ve bu alanda yazılan eserleri ifade etmektedir. Kaynaklarda yaygın olarak fezâilü's-sahâbe şeklinde geçen bu tam-lamanın "fezâilü'l-ashâb, menâkıbü's-sahâbe, fezâilü ashâbi'n-nebî, ma'rife-tü's-sahâbe" tarzında kullanıldığı da gö-rülmektedir.

Ashop, mallarını ve canlarını ortaya koyarak Hz. Peygamber'e bağlanmaları, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek ve öğretmek için çalışmaları, İslâmiyet'i yaşamak ve yaşatmak için büyük fedakârlıklar gös-termeleri sebebiyle Kur'an'da "insanlık için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet" (Âl-i İmrân 3/110) diye övülmüştür.

Allah'a imandan vazgeçmemek, pey-gamberine ve kitabına bağlı kalarak O'nun rızasını kazanma uğrunda büyük sıkıntılara katlanan sahâbilerden Mekke'de İslâm'a giren Bilâl-i Habeşî, Mik-dâd b. Esved, Ammâr b. Yâsir, Suheyb-i Rûmî ve Sümeyye bint Habbât demir-den yelekler giydirilip kızgın güneş al-tında tutulmayı (İbn Mâce, "Mu-kaddime", 11); Habbâb b. Eret kor üzerine yatırılıp işkence görmeyi (İbn Sa'd, III, 165); Ebû Zer el-Gifârî, Abdullah b. Mes'ûd ve Zin-nîre er-Rûmiyye dövülmeyi (İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 368; IV, 62, 311); Hz. Ebû Be-ker, Ömer ve Hamza gibi birçok sahâbî ölüm tehlikesine rağmen Hz. Peygam-ber'i korumayı göze almışlar; yapılan baskılar ve işkenceler tahammül sınırını aşınca da kafileler halinde Habeşistan'a göç etmişlerdir (İbn Hişâm, I, 321 vd.). Mekke'de uygulanan toplu boykot ve muhasara esnasında ot, yaprak ve ku-ru deri parçaları yiyerek hayatlarını sür-dürmüşler (Buhârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 15; *Müsned*, I, 181, 186; Ebû Nuaym, *Hil-ye*, I, 93), Medine yolu açılınca topluca yurtlarını, mallarını, evlerini ve yakınla-rını terkederek bu şehre hicret etmişler-dir. Hz. Peygamber'i ve Mekkeli muha-cirleri ağırlayan ve onları canları pahası-na korumaya söz veren Medinelî müs-lûmanlar da (ensar) yurtlarını, mallarını, evlerini, bağ ve bahçelerini gönül hoş-luğuyla misafirleriyle paylaşmışlar (İbn Sa'd, III, 396; Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 3); Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te ve di-ğer savaşlarda kendilerinden daha güç-lü ordulara karşı İslâmiyet'i ve Hz. Pey-gamber'i savunmuşlar, en sıkıntılı za-manlarda bile onu yalnız bırakmamışlar-dır. Hicretin 6. yılında (628) Hudeybiye'de canlarını ortaya koyarak Resûlullah'a biat eden 1500 kişiyle, Mekke'yi fetheden 10.000 civarındaki asker ve Hz. Pey-gamber'in vefatı sırasında 100.000'in

üzerinde olduğu rivayet edilen (Süyûtî, II, 220) sahâbe neslinin her ferdi kendi-ne düşen görevi yerine getirmeye çalış-mıştır. Ayrıca vahyin canlı şahidi olan, Kur'an ve Sünnet'i daha sonraki nesille-re ulaştırmada köprü vazifesi gören bu nesil Kur'ân-ı Kerîm'de övgüyle anılmış; mutedil bir ümmet oldukları (el-Bakara 2/143), Allah ve Resulü'ne iman edip tam teslimiyet gösterdikleri ve büyük ecir kazandıkları (Âl-i İmrân 3/172, 173), Al-lah'ın kendilerinden, kendilerinin de Al-lah'tan râzı oldukları ve ebedî kalacak-ları cennetin onlar için hazırlandığı (et-Tevbe 9/100) bildirilmiştir. Kâfirlere karşı sert, birbirlerine karşı merhametli olan, Allah'ın rızasını kazanmak için ibadet eden, Tevrat ve İncil'de de övülen, ken-dilerine af ve mağfiretle büyük mükâ-fat vaad edilen (el-Feth 48/29) bu insan-ların Allah ve Resulü'ne yardım eden sâ-dık müminler (el-Haşr 59/8) ve seçkin kişiler oldukları (en-Neml 27/59; İbn Ke-sir, *Tefsir*, V, 245), ihtiyaçlarına rağmen başkalarını kendilerine tercih ettikleri ve kurtuluşa erdikleri (el-Haşr 59/9), affe-dildikleri (et-Tevbe 9/111), gerçek mü-minler olarak bağışlanacakları ve âhiret-te cömertçe rızıklandırılacakları (el-En-fâl 8/74) belirtilmiş, faziletlerine ve ay-rıcalıklarına işaret edilmiştir.

Hiz. Peygamber ashabın mallarını ve evlerini müslûman kardeşleriyle payla-şacak kadar fedakâr, Resûlullah'a zarar gelmemesi için ölümü göze alacak ka-dar ona bağlı, din uğrunda baba, evlât ve akrabalarıyla savaşacak kadar sami-mi olduklarını gördüğü için kendilerini "insanlık tarihinin en hayırlı nesli" (Bu-hârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", I; Müslim, "Fe-zâ'ilü's-sahâbe", 211, 212), "ümmetin en hayırlıları" (*Müsned*, V, 350), "cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler" (Tirmizî, "Menâkıb", 57) ve "cennetlikler" (Mut-takî el-Hindî, XI, 539) gibi ifadelerle övmüş-tür. Ayrıca ümmetin onlara ikramda bu-lunmasını (Tayâlisî, s. 7), iyilik etmesini (*Müsned*, I, 26), onları çekistirmemesi-ni (Buhârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 4; Müs-lim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 221, 222) emret-miş, onların yaptığı bir müd'lük yardı-mın başkalarının Uhud dağı kadar yar-dımına bedel olduğunu (Buhârî, "Fezâ'i-lü's-sahâbe", 4) söylemiş, diğer insanla-rın fazilet itibarıyla onların derecesine erişemeyeceğini bildirmiştir. Ashopla il-gili bu umumi mahiyetteki âyet ve ha-disler yanında muhacirler, ensar, Bedir ehli, Uhud ehli, Hudeybiye ehli, aşere-i mübeşşere gibi grupların ve ayrıca bazı

şahsiyetlerin cennet ehli olduğuna işaret eden çeşitli rivayetler de vardır.

Fazilet Konuları. Aşapta fazilet konusu kabul edilen hususların başında aşere-i mübeşşereden, muhâcirîn, ensar, Ehl-i beyt ve Ehl-i Bedir'den olmak, Uhud ve Hendek gazveleriyle Bey'atürrıdvân'da bulunmak, ümmehâtü'l-mü'minîn'den olmak gelmektedir. Bunlardan başka fert olarak Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelanmek, ilk müslümanlar arasında yer almak, imanı uğruna işkence görmek, büyük malî yardımlarda bulunmak, savaşlardan birinde veya birkaçında kahramanlık göstermek, savaşta veya başka bir yerde ağır işkenceler altında öldürülmek, zor bir durumda Hz. Peygamber'i büyük fedakârlıklarla korumak gibi hususlar da fezâile konu olmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayır duasını almak, bir başarısı veya özelliği sebebiyle Resûl-i Ekrem tarafından "seyfullah", "emînü'l-ümme", "havâri" gibi sıfatlarla anılmak, Hz. Peygamber'in özel ilgisini görmek veya onun tarafından önemli bir işle görevlendirilmek yahut iyi bir rüyada görülmek; bunların yanında merhametli, hayâ sahibi, cömert ve yiğit olmak, güzel Kur'an okumak, doğru hüküm vermek, haramı helâli iyi bilmek, kıraat ve ferâiz gibi ilimlerde mütehasss olmak ve görüşü doğrultusunda âyet inmiş olmak gibi özellikler de fezâilü's-sahâbenin konularına girmektedir.

Bütün sahâbiler fazilet bakımından aynı seviyede değildir. İslâm'a giriş önceliğine sahip olmak, İslâmiyet için büyük fedakârlıklarda bulunmak gibi sebeplerden dolayı aşap arasında fazilet, tabaka ve mertebe farklılığı vardır. Hz. Peygamber'i bir defa gören sahâbî ile hayatı boyunca ona hizmet eden sahâbînin faziletlerinin eşit olamayacağını göz önünde bulunduran muhaddisler, özellikle İslâm'a giriş önceliğini esas alarak ashâbı beş veya on iki yahut on yedi tabakaya ayırmışlardır (Kubeysî, s. 104 vd.). Ehl-i sünnet itikadına göre aşap içinde en faziletli kimseler hilâfete geçiş sırasına göre Hulefâ-yi Râşidîn, daha sonra da aşere-i mübeşşereden diğer altı kişidir. Şîa inancına göre ise en faziletli sahâbî Hz. Ali'dir. Sahâbiler ne kadar faziletli olursa olsun Ehl-i sünnet âlimleri onları mâsum kabul etmemiş, günahattan korunduklarını, dolayısıyla günahsız olduklarını söylememiştir (Muhammed Şefî, s. 93). İmamların mâsumiyetine inanan Şîa imam kabul ettik-

leri Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin ile Hz. Fâtma'nın mâsum olduğunu ileri sürmüş-tür (M. Rızâ el-Muzaffer, s. 89 vd.).

Aşap arasında siyasî konularla ictihadada dayanan bazı meselelerde çeşitli ihtilâflar, hatta savaşlar çıkmasına rağmen onlar kendileriyle ilgili âyet ve hadisleri göz önünde bulundurarak birbirleri hakkında övücü ifadeler kullanmışlardır. Ancak 30 (650) yılından itibaren müslümanlar arasında temeli siyasî olaylara ve ictihadî görüşlere dayanan çeşitli ihtilâfların çıkmasını fırsat bilen bazı art niyetli kişiler veya yeni müslüman olmuş kimseler sahâbe aleyhinde konuşmaya ve onları tekfir etmeye başlamışlardır. Nevbahtî'nin kaydettiğine göre ashâbın faziletini inkâr edip onları ilk tekfir eden kişi Abdullah b. Sebe'dir (*Firâku's-Şî'a*, s. 22). Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra ihtilâfların giderek artması, bunların sebep olduğu Cemel Vak'ası ile Sıffin Savaşı'nda ashâbın bir kısmının karşıt cephelerde yer alması, bir kısmının çekimser kalması çeşitli yorumlara zemin hazırlamış ve onlar hakkında umumi kanaate aykırı görüşlerin doğmasına yol açmıştır. Hz. Osman'ın şehid edilmesinden itibaren ortaya çıkan firkalardan Şîa, Hz. Ali'nin yanında yer almayan ve onu halife seçmeyen sahâbîleri, onlardan ayrılarak yeni bir grup oluşturan Hâricîler de Hz. Osman, Ali, Muâviye ve bunlarla birlikte hareket eden herkesi küfre düşmekle suçlamışlardır. Mu'tezile imamlarının bir kısmı siyasî olaylara karışan sahâbîleri fâsıklıkla itham etmiş, bir kısmı şehâdetlerinin kabul edilemeyeceğini söylemiş, bir kısmı da onların hadis uydurduğunu ileri sürmüştür. Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Sünni çizgiden ayrılarak Şîî görüşü benimsemesi, öte yandan Mu'tezile'yi devletin resmî mezhebi kabul etmesi, bid'at firkalarıyla İslâm düşmanlarının ashâba iftira edip onları tekfir etmesine ve aleyhlerinde kitap yazmasına imkân vermiştir. Fezâilü's-sahâbeye dair eserler de bu dönemde bir nevi reaksiyon olarak kaleme alınmaya başlanmıştır.

198 (813) yılında iktidara gelen Me'mûn'un devri, ashâbı yermeyi konu edinen eserlerin görülmeye başlandığı bir dönemdir. Hadis münekkithleri tarafından "yalancı, güvenilirmez, hadisi alınmaz, Râfîzî" gibi vasıflarla anılan Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin (ö. 204/819) *Meşâlibü's-şahâbe* adlı eseriyle (İbn Teymiyye, III, 19), Hâricî mezhebinin görüşlerini paylaşan, öldüğünde cenazesini

kaldıracak kimse bulunmayacak kadar herkesi inciten Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 209/824 [?]) *Kitâbü'l-Meşâlib*'i (İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 222) bu dönemin ürünleridir. Heysem b. Adî ve Allân el-Varrâk gibi bazı müellifler *Kitâbü'l-Meşâlib* adlı eserlerinde, ayrıca Şîî, Hâricî ve Mu'tezilî müelliflerin bir kısmı, bu arada Mürcie, Müşebbihe, Kaderiyye ve Cehmîyye mezheplerine mensup kimseler de kaleme aldıkları eserlerde sahâbeye dil uzattılar. Me'mûn ile başlayıp devam eden *mihne* döneminde daha çok muhaddisler çeşitli meseleler yanında ashâbın fazileti konusunu da ele almışlar, sahâbe hakkındaki rivayetleri toplayarak yazdıkları eserlerle muhaliflerine karşı koymaya çalışmışlardır.

Fezâilü's-sahâbe Hakkında Yazılan Eserler. Yazılı olarak tartışılmaya başlanan ashâbın faziletine dair ilk eseri yazan Ebû Hanîfe (ö. 150/767), bid'at firkalarına reddiye sayılacak beş risâlesinden biri olan *el-Fıkhü'l-ekber*'inde peygamberlerden sonra insanların en üstünlerinin sırasıyla Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali olduğunu, bunların her birini ve diğer sahâbîleri saygı ile anmak icap ettiğini belirtmiş (Muhyiddin Muhammed b. Bahâeddin, s. 289, 304) ve bu konuda Ehl-i sünnet akidesini zikredip bid'at firkalarının görüşlerini reddetmiştir. Sahâbenin fazileti hakkında müstakil olarak kaleme alınan ilk eserler, Vekî b. Cerrâh ile (ö. 197/812) *Esedüssünne*'nin (ö. 212/827) *Fezâ'ilü's-şahâbe* adlı kitaplarıdır. Bu iki muhaddisin açmış olduğu çığıra İbn Habîb es-Sülemî ile Ahmed b. Hanbel ve bunlardan hemen sonra gelen Bakî b. Mahled ve Nesâî aynı adla müstakil birer kitap yazarak katılmışlardır. Bunlardan, otuz kadar sahâbînin faziletine dair rivayetleri toplayan Ahmed b. Hanbel'in eseriyle (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, I-II, Mekke 1983) bir kısmı sahâbî olmayan, bazıları mükerrer altmış beş kadar sahâbînin faziletiyle ilgili rivayetleri bir araya getiren Nesâî'nin eseri (nşr. Fâruk Hammâde, Fas 1404/1984; Beyrut 1405/1984) günümüze tam olarak gelmiştir. Hayseme b. Süleyman ile (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1400/1980) *Dârekut-nî'nin* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 47/2) *Fezâ'ilü's-şahâbe* adlı kitaplarının ise ancak bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Daha sonra İbn Futays el-Kurtubî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Beyhakî, Tırâd ez-Zeynebî, İbn Sasrâ Bahâeddin Ebû'l-

Mevâhib Hasan b. Hibetullah, Cemmâîlî, Fahreddin er-Râzî, İbn Kudâme el-Makdisî, İbn Cemâa el-Makdisî ve Yûsuf b. Muhammed el-İbâzî (ö. 776/1374-75) gibi müellifler fezâilü's-sahâbe konusunda muhtelif eserler kaleme almışlardır. Şevkânî'nin *Derrü's-sehâbe fî menâkıbî'l-kerâbe ve's-şahâbe* (Dimaşk 1411/1990), Ömer b. İsâ b. Ebû Abdullah ed-Dehleki'nin *Lübâbü'l-elbâb fî fezâ'ilü'l-aşhâb* (Süleymaniye Ktp., Aya-sofya, nr. 3343) adlı kitapları da konuyla ilgili önemli teliflerdendir.

Fezâilü's-sahâbe hakkında genel mahiyetteki bu eserlerden başka ashâbı çeşitli gruplar halinde inceleyen, bu arada bazılarını müstakil olarak ele alan kitaplar da kaleme alınmıştır. Ensarin faziletine dair Ebû'l-Bahterî Vehb b. Vehb, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin *Fezâ'ilü'l-enşâr* adlı eserleriyle, Bekrî diye bilinen Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed es-Siddîki'nin *Nüzhetü'l-eşâr fî fezâ'ilü'l-enşâr* (Tunus-Zeytûne, nr. 4808); aşere-i mübeşşerenin faziletine dair Hâkim en-Nîsâbü'rî ve Zemahşerî'nin (Bağdad 1968) *Hâşâ'îşü'l-âşere*, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in *Fezâ'ilü'l-âşeretü'l-mübeşşere*, Muhibbüddin et-Taberî'nin *er-Riyâzü'n-nağire fî menâkıbî'l-âşere* (I-IV, Beyrut 1984), İbnü'l-Firkâh diye tanınan İbrâhim b. Abdurrahman el-Fezârî'nin *Fezâ'ilü'l-âşeretü'l-mübeşşere* adlı eserleri; dört halifenin faziletine dair Ebû Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgî en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Guncâr el-Buhârî, Ebû Nuaym el-İsfahânî (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 40) ve Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Makdisî'nin *Fezâ'ilü'l-hulefâ'i'l-erba'a* adlı kitapları; Ehl-i Bedir'in faziletine dair Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Fezâ'ilü ehli Bedr*'i; ümmehâtü'l-mü'mininin faziletine dair Ebû Mansûr İbn Asâkir'in *Kitâbü'l-Erba'in fî menâkıbî ümmehâtü'l-mü'minin*'i (nşr. Muhammed Mutî Hâfiz, Dimaşk 1986; nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz, Kahire, ts.), Muhibbüddin et-Taberî'nin *es-Simtü's-şemîn fî menâkıbî ümmehâtü'l-mü'minin*'i (Kahire 1402/1983); Ehl-i beyt'in faziletine dair Ebû Sâlim en-Nasîbî'nin *Zübdetü'l-makâl fî fezâ'ilü'l-aşhâb ve'l-âl'i* (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 303), Muhibbüddin et-Taberî'nin *ez-Zehâ'irü'l-ukbâ fî menâkıbî zevî'l-kurbâ'sı* (Beyrut 1974), Hibetullah b. Abdullah el-Kıftî'nin *el-Enbâ'ü'l-müste'tabe fî fezâ'ilü'l-kerâbe ve's-şahâbe*-

si ve Makrîzî'nin *Fazlü âli'l-beyt*'i (Kahire 1984) bu tür eserlerdendir.

Sahâbilerden bazı önemli şahsiyetleri ele alarak faziletlerini ortaya koyan eserler de bulunmaktadır. Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in faziletlerini birlikte inceleyen eserlerden Esed b. Mûsâ'nın *Fezâ'ilü Ebî Bekr ve 'Ömer*'i (*Fezâ'ilü's-Şeyhâyn*), Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Menâkıbü Ebî Bekr ve 'Ömer*'i; Ebû Bekir'in faziletine dair Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî'nin *Şevâbiķu's-Şiddîķ ve fezâ'ilüh*'ü (Nesâî, s. 36), Hayseme b. Süleyman'ın *Fezâ'ilü's-Şiddîķ*'i (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 62/1), Muhammed b. Ali İbnü'l-Uşârî'nin *Fezâ'ilü Ebî Bekr*'i (nşr. Amr Abdülmün'im, Tanta 1413/1993), Radiyyüddin Ahmed b. İsmâil et-Tâlekânî'nin *el-Burhânü'l-enver fî menâkıbî's-Şiddîķi'l-ekber*'i (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 539/3), Ali b. Balaban el-Makdisî'nin *Tuĥfetü's-şadîķ fî fezâ'ilü Ebî Bekri's-Şiddîķ*'i (Medine 1408/1988); Hz. Ömer'in faziletine dair Radiyyüddin Ahmed b. İsmâil et-Tâlekânî'nin *Hediyetü zevî'l-elbâb fî fezâ'ilü 'Ömer b. el-Ĥattâb*'i (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 539/4), İbnü'l-Cevzî'nin *Menâkıbü 'Ömer*'i (nşr. Zeyneb el-Kârût, Beyrut 1980), Cemmâîlî'nin *Fezâ'ilü 'Ömer*'i (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 1328), Süyûtî'nin *el-Gurur fî fezâ'ilü 'Ömer*'i (Beyrut 1911); Hz. Osman'ın faziletine dair İbn Habîb es-Sülemî'nin *Menâkıbü 'Osmân b. 'Affân*'i, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in *Fezâ'ilü 'Osmân b. 'Affân*'i, Radiyyüddin Ahmed b. İsmâil et-Tâlekânî'nin *Ĥurbetü'd-dâreyn fî menâkıbî Zinnûreyn*'i (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 539/6), Süyûtî'nin *Tuĥfetü'l-aclân fî fezâ'ilü 'Osmân*'i (Beyrut 1991); Hz. Ali'nin faziletine dair Ahmed b. Hanbel'in ve İbn Ebû'd-Dünyâ'nın *Fezâ'ilü 'Alî* adlı eserleri, Nesâî'nin *Hâşâ'îşü Emîri'l-mü'minin* 1406/1986), Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Fazlu 'Alî'si*, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in *Fezâ'ilü 'Alî'si* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 16), Radiyyüddin Ahmed b. İsmâil et-Tâlekânî'nin *el-Erba'üne'l-müntekâ fî menâkıbî'l-Murtazâ'sı* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 539/7), İbnü'l-Cevzî'nin *Menâkıbü 'Alî'si*, Muhammed b. Yûsuf el-Gencî'nin *Kifâyetü't-tâlib fî menâkıbî 'Alî b. Ebî Tâlib*'i (Tahran 1404) burada zikredilebilir. Hz. Fâtıma'nın faziletine dair kaleme alınan eserler ise daha büyük bir yekûn tutmaktadır. Bunlardan başka diğer sa-

hâbilerin faziletlerine dair şu eserler sayılabilir: İbn Ebû'd-Dünyâ, *Fezâ'ilü'l-'Abbâs*, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, *Fezâ'ilü Sa'd b. Ebî Vakķâs* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 103), Ali el-Kârî, *İstînâsü'n-nâs bi-fezâ'ilü İbni 'Abbâs* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3524, vr. 299-310), Ubeydullah b. Muhammed es-Sekatî, *Fezâ'ilü Mu'âviye* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 1073), İbn Hacer el-Heytemî, *Taĥhîrü'l-cinân ve'l-lisân 'ani'l-ĥuĥûri ve't-tefenvühi bi-selbi Mu'âviye b. Ebî Süfyân* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif, Kahire, ts.).

Fezâilü's-sahâbe konusu hadis edebiyatının musannef, sahih, sünen ve müstedrek türündeki eserlerine de girmiştir. Tasnif döneminin altın çağı sayılan III. (IX.) yüzyılda ashâbın faziletine dair yazılan müstakil eserler yanında Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'i ile Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'lerinde "Fezâ'ilü's-şahâbe", Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde de "Kitâbü'l-Menâkıb" adıyla bu konuya dair özel bölümler ayrılmıştır. İbn Mâce, *es-Sünen*'inin başında yer alan uzun mukaddime-de "Fezâ'ilü aşhâbi Resûlillâh" adlı bir başlık altında yirminin üzerinde sahâbînin faziletine dair rivayetleri sıralamıştır. Bu konuya en geniş yer veren muhaddis Hâkim en-Nîsâbü'rî'dir. *el-Müstedrek*'te "Ma'rîfetü's-şahâbe" başlığı altında 350'den fazla sahâbînin faziletine dair rivayetleri bir araya getirmiştir. Nesâî ve Dârekutnî gibi müellifler ise *Sünen*'lerinde bu konuya özel yer ayırmamışlardır.

Ehl-i sünnet'in bir ekol olarak ortaya çıkışından önceki dönemlerde Selef âlimleri ve muhaddisler ashâbın faziletini tartışmak üzere eserler kaleme almamışlardır. Onlar bu konuya, bid'at fırkalarına karşı Selef akidesini savunmak amacıyla yazdıkları "Kitâbü's-Sünne" türü eserlerin içinde yer vermişlerdir. Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe ile (ö. 235/849) başlayıp Esrem, Hanbel b. İshak, Ebû Dâvûd, İbn Ebû Âsım, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Mervezî, Ebû Bekir el-Hallâl ve Ebû Ahmed el-Assâl gibi müellifler tarafından devam ettirilen "Kitâbü's-Sünne"lerden günümüze ulaşan İbn Ebû Âsım (I-II, Beyrut 1400/1980), Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (Beyrut 1405/1985) ve Ebû Bekir el-Hallâl'in (Riyad 1410/1989) eserlerinde bunu açık bir şekilde görmek mümkündür. Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye'nin akaid mezhebi olarak teşekkülün-

den sonra, "sahâbenin hepsinin faziletlerini ikrar ve hepsi hakkında hüsnüzan sahibi olma" şeklinde ifade edilen Ehl-i sünnet'in bu konudaki inancı akaid türü eserlerde ortaya konmuştur. Bu dönemden sonra yazılan Bâkılânî'nin *el-İnsâf* (Kahire 1382/1963), Lâlikâî'nin *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (I-IX, Riyad 1415/1994), İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbûnî'nin *Âkîdetü's-selef ve aşhâb'il-hadîs* (Küveyt 1404/1984), Beyhakî'nin *el-İ'tikâd alâ mezhebi's-selef Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (Beyrut 1406/1986), Cüveynî'nin *el-İrşâd ilâ kavâb'i'l-edilleti fi usûli'l-i'tikâd* (Beyrut 1413/1992) ve Nüreddin es-Sâbûnî'nin *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (Dimaşk 1979) adlı akaid kitaplarında imâmet meselesi ve Hulefâ-yi Râşidîn ile birlikte bu konuya da özellikle temas edildiği görülmektedir. Ashabı konu edinen ilimlerden biri olan hadis usulünde sahâbenin adâleti ele alınırken onların fazileti de belirtilmektedir. Meselâ Hatîb el-Bağdâdî (*el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, s. 63 vd.), İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (*Ulûmü'l-hadîs*, s. 291 vd.) ve Süyûtî (*Tedribü'r-râvî*, II, 206 vd.) başta olmak üzere bütün usul-i hadis müellifleri eserlerinde bu konuya yer vermişlerdir.

Özellikle IV. (X.) yüzyıldan sonra, konusu doğrudan doğruya sahâbenin faziletlerini tartışmak ve muhalifleri susturmaktan ibaret olan çeşitli eserler de yazılmıştır. Bunlar arasında İbn Hazm'ın *el-Mufâddale beyne's-sahâbe* (Dimaşk 1940), İbnü'l-Cevzî'nin *Minhâcû ehli'l-işâbe fi mahabbeti's-sahâbe* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1870), İbn Seyyidünnâs'ın *Tahşîlül-işâbe fi tafzîli's-sahâbe* (Safedî, I, 292), Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin *el-Esâlibü'l-bedî'a fi fazli's-sahâbe* (Tunus 1989), Alâî'nin *Tahkîku münîfî'r-rûtbe limen şebete lehû şerîfû's-sohbe* (Amman 1991) ve Ahmed b. Ahmed es-Sücâî'nin *Tuhfetü zevi'l-elbâb fî mâ yete'alleku bi'l-âl ve'l-aşhâb* (*İzâhu'l-meknûn*, I, 248) adlı eserleri zikredilebilir. Aynı maksatla kaleme alınan ve tesirleri yüzyıllar boyu devam eden eserlerden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin *el-Avâşım mine'l-kavâşım*'ı (Beyrut 1407/1987), İbn Teymiyye'nin *Minhâcû's-sünne'si* (I-IV, Beyrut, ts.) ve İbn Hacer el-Heytemî'nin *eş-Savâ'iku'l-muhrika fi'r-red-di alâ ehli'l-bidâ ve'z-zendeke'si* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif, Kahire, ts.) özellikle belirtilmelidir.

Hadis diye uydurulmuş sözler arasında fezâilü's-sahâbeye dair olanlar önemli

bir yer tutar. Şîi müelliflerden İbn Ebû'l-Hadîd'in belirttiğine göre ilk uydurma rivayetler fezâil konusunda görülmüş ve Şîa tarafından Hz. Ali'nin faziletini pekiştirmek için ortaya atılmıştır (*Şerhu Nehci'l-belâğa*, III, 26). Ashap hakkındaki uydurma rivayetlerin bir kısmı, fırka taassubu gibi sebeplerden dolayı onları yermek maksadıyla ortaya çıkarılmıştır. İbn Arrâk, bu tür rivayetlere dair *Tenzîhü's-şerî'a* adlı eserinde "menâkıbü'l-hulefâ'i'l-erbaa", "menâkıbü's-sibtayn ve ümmihimâ ve âli'l-beyt", "bâbü zikri Âişe" ve "bâbü'nî târifetini mine's-sahâbe" başlıkları altında çeşitli sahâbilerin leh ve aleyhinde uydurulmuş 270'in üzerinde rivayete yer vermiştir (I, 341-422; II, 3-27). Şevkânî de *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-eḥādîsi'l-mevzû'a* adlı eserinde yukarıdakilere ilâve olarak İbrâhim b. Nebî, Ammâr b. Yâsir, Abdurrahman b. Avf, Abbas b. Abdülmuttalib ve Muâviye b. Ebû Süfyan'la ilgili 160 civarında uydurma rivayeti zikretmiştir (s. 330-410).

XVIII ve XIX. yüzyıllarda şarkiyatçılardan, özellikle II (VIII) ve III. (IX.) asırlarda canlı bir şekilde var olmakla beraber mukabil çalışmalarla ortadan kaldırılan bazı ihtilâf konuları arasında sahâbeyle ilgili hususları da yeniden gündeme getirmeleri, onlardan önemli ölçüde etkilenen Ahmed Erîmî, Ebû Reyze, Tâhâ Hüseyin gibi yazarları ve çağdaş bazı Şîi müellifleri ashabin fazileti ve adaleti aleyhinde görüşler ileri sürmeye sevk etmiştir. Bunlara cevap vermek amacıyla yazılan eserler arasında Muhammed el-Arabî b. Tebbânî'nin *İthâfû zevi'n-necâbe bimâ fi'l-Kur'ân ve's-sünne min fezâ'ili's-sahâbe* (Fas 1985), Ahmed Ferîd'in *el-Fevâ'idü'l-bedî'a fi fezâ'ili's-sahâbe ve zemmi's-Şî'a* (Riyad 1409/1989), Muhammed Şefî'in *Maḳâmü's-sahâbe ve 'ilmü't-târîḫ* (Cize 1409/1989), Ebû Muhammed el-Hüseynî'nin *Evcezü'l-ḫitâb fi beyânî mevkâfi's-Şî'a mine'l-aşhâb* (baskı yeri yok, 1413/1993, I. bs.), Muhammed Salâh es-Sâvî'nin *Menziletü's-sahâbe fi'l-Kur'ân* (Medine, ts.), İyâde Eyyûb el-Kubeysî'nin *Şahâbetü Resûlillâh fi'l-kitâb ve's-sünne* (Dimaşk 1407/1986) ve Nâsir b. Ali Âid'in *Âkîdetü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a fi's-sahâbeti'l-kirâm* (I-III, Riyad 1413/1993) adlı eserleri zikredilebilir. Çağdaş müelliflerden Kandehevî, *Hayâtü's-sahâbe* adıyla kaleme aldığı eserinde (I-III, Dimaşk 1410/1989) ashabin örnek hayatını ve dolayısıyla faziletini

ortaya koymuştur. Bu eser Ahmet M. Büyükcınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman ve Mustafa Yalçın tarafından *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık* (I-V, İstanbul 1979), Sıtkı Güllü tarafından da *Peygamberimiz ve İlk Müslümanlar* (I-IV, İstanbul 1990) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, I, 26, 181, 186; III, 266; V, 350; Buḥârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", I, 4, 6, 15, 21, 25, "Menâkıbü'l-enşâr", I, 3, 18, 19, 20, "Megâzî", 9; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 2, 5, 6, 17, 19, 20, 24, 43, 52, 132, 147, 161, 208, 211, 212, 221, 222; İbn Mâce, "Muḳaddime", 11; Ebû Dâvûd, "Sünne", 9, 10, 11; Tirmizî, "Menâkıb", 14, 15, 19, 26, 32, 50, 51, 57, 64, 66; Tayâlisî, *Müsned*, Beyrut 1985, s. 7; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 321 vd.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, Beyrut 1405/1985, III, 165, 396; Ahmed b. Hanbel, *Fezâ'ilü's-sahâbe* (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Mekke 1403/1983, I, 18, 19, 20, 57-58, 124, 125; Dârimî, *er-Red' ale'l-Mertst*, s. 132-136; İbn Ebû Âsım, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. M. Nâsiruddin el-Elbânî), Beyrut 1400/1980, II, 533-649; Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. M. Saîd Zağlûl), Beyrut 1405/1985, s. 216-245; Nesâî, *Fezâ'ilü's-sahâbe* (nşr. Fârûk Hammâde), Fas 1404/1984, s. 5-38, 179-180, 181; Ebû Bekir el-Hallâl, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. Atıyye ez-Zehrânî), Riyad 1410/1989, s. 296 vd.; Nevbahtî, *Fırâku's-Şî'a*, Beyrut 1404/1984, s. 22; Eş'arî, *Maḳâlât* (Ritter), s. 86 vd.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 112, 113, 118, 124, 185, 203, 204, 205, 209, 210, 211, 223-226, 233, 295; Bâkılânî, *el-İnsâf*, Kahire 1413/1993, s. 64-69; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 64, 213 vd., 318, 353, 381 vd.; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 93; a.mlf., *Ma'rifetü's-sahâbe* (nşr. Muhammed Râdî), Medine 1408/1988, I, 57-77, 107 vd., 124, 146, 147; Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Ahmed b. Sa'd el-Gâmîdî), Riyad 1415/1994, VII, 1310-1425; VIII, 1436-1527; Bağdâdî, *Usûlû'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 286-291, 298-304; Ebû İsmâil es-Sâbûnî, *Âkîdetü's-selef ve aşhâb'il-hadîs* (nşr. Bedr el-Bedr), Küveyt 1404/1984, s. 83-100; Beyhakî, *el-İ'tikâd alâ mezhebi's-selef Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, Beyrut 1406/1986, s. 180-220; İbn Abdülber, *el-İst'âb* (Bicâvî), I, 178; II, 437; IV, 1652, 1849; Hatîb, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 63 vd.; Ebû'l-Muzaffer el-İsferâyînî, *et-Tebşîr* (Hût), s. 68-69; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, Beyrut 1965, III, 26; Cüveynî, *el-İrşâd* (Temîm), s. 363-368; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Avâşım* (Hatîb), s. 73, 166; İbn Asâkir, *Kitâbü'l-Erba'în fi menâkıbi ümmehâtü'l-mü'minîn* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz), Kahire 1990; Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1396/1979, s. 56-61; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdâtü fırâki'l-muslimîn ve'l-müşrikîn* (nşr. M. Mu'tasım-Billâh), Beyrut 1407/1986, s. 49; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* [baskı yeri ve yılı yok] (nşr. Dârü'l-Fikr), I, 243, 591; V, 99; VI, 123; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 291 vd.; İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, Beyrut, ts., III, 19; İbn Kuteybe, *Te'vîlû muḫtelifi'l-hadîs* (nşr. M. Zühr en-Nec-

câr), Kahire 1386/1966, s. 13-43; Zehebî, *A'la-mu'n-nübelâ*, IX, 154; X, 101, 281, 288, 441-442; XIII, 403; XIV, 558; XVIII, 166; XIX, 38, 306; XX, 560; XXI, 448; XXII, 168; Alâî, *Tah-kîku münîfî'r-rûte li-men şebete lehû şerf-fû's-şohebe* (nşr. M. Süleymân el-Eşkâr), Amman 1412/1991, s. 31-32, 84, 86-119, 120; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Beyrut 1987, X, 258, 278-279, 287-288, 289, 335, 342, 346; a.mlf., *Tef-sîrül'l-Kur'an*, V, 245; Safedî, *el-Vâfi*, I, 292; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 368; IV, 62, 311; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1984, X, 222; a.mlf., *Fethu'l-bâr* (Hatîb), VII, 6, 8, 131; Aynî, *Üm-detü'l-kârî*, Kahire 1348 — Beyrut, ts., XVI, 168, 170, 171; Sehâvî, *Fethu'l-muğîş*, III, 130; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, Beyrut 1409/1989, II, 206 vd., 220; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şer'î'a*, I, 341-422; II, 3-27; Seffârîni, *Levâ'ihu'l-enuârî's-seniyye ve levâkihu'l-efkârî's-sünniyye* (nşr. Abdullah b. Muhammed el-Busayrî), Riyad 1415/1994, I, 369-377; II, 3-89; *Keşfü'z-zunûn*, I, 171; II, 954, 1213, 1236, 1275, 1276, 1277, 1559, 1844, 1870; Müttakî el-Hindî, *Ken-zül-'ummâl*, II, 539; Şevkânî, *Derrü's-sehâ-be*, s. 99-126; a.mlf., *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-eḥādîsî'l-mevzû'a* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî), Kahire 1380/1960, s. 330-410; Nebhânî, *el-Esâlibü'l-bed'î'a ft faizî's-şahâbe*, Tunus 1989, s. 34-37, 51-58; Kettanî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 58, 59, 99; Kubeysî, *Şahâbetü Resûlillâh fi'l-kitâb ve's-sün-ne*, Dimaşk 1407/1986, s. 104-114, 150-181, 198 vd., 286-296; İzzâhu'l-meknûn, I, 237, 248; II, 107, 195, 196; Tayyib Okic, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tedkikler*, İstanbul 1959, s. 48-53; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muḥaddîsîn*, Beyrut 1404/1984, s. 130, 150 vd.; Talât Koç-yiğit, *Kelâmlarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*, Ankara 1984, s. 37, 39-40, 83, 102-104, 193-194, 237-239; Muhammed el-Arabî b. et-Tebbânî, *İlhâfû zevî'n-necâbe bi-mâ fi'l-Kur'an ve's-sünne min feẓâ'ilî's-şahâbe*, Fas 1985; M. Yûsuf en-Necrâmî, *eş-Şî'a fi'l-mizân*, Kahire 1407/1987, s. 120-124; Hüseyin Münis, *eş-Şahâbe mine'l-enşâr*, Kahire 1409/1989, s. 13, 21; Muhammed b. İbrâhim eş-Şeybânî, *Mu'cem mâ üllife 'anî's-şahâbe ve ümmehâtî'l-mü'minîn ve âlî'l-beyt*, Küveyt 1414/1993, s. 24, 31, 61, 171, 178, 179, 184, 185, 188, 194, 227, 234, 238; Muhammed Şefî, *Makâmü's-şahâbe ve 'ilmü't-târîḥ*, Cize 1409/1989, s. 15-16, 47, 58-64, 93; M. Rîzâ el-Muzaffer, *'Akā'idü'l-İmâmiyye*, Beyrut 1411/1990, s. 89 vd.; Muhyiddin Muhammed b. Bahâeddin, *el-Kavûlül-faşl şerhu'l-Fikhi'l-ekber*, İstanbul 1990, s. 289, 304; M. Sâlih el-Garsî, *Faşlül'l-ḥitâb ft mevâkifi'l-aşhâb* [baskı yeri yok] 1410/1990, s. 13-24; Üsâme Ammû-re, *eş-Şahâbetü 'alâ lisâni Resûlillâh*, Dimaşk 1411/1991, s. 9, 15-37; Nâsir b. Abdullah el-Kafârî, *Mes'eletü'l-takrîb beyne Ehli's-sünne ve's-Şî'a*, Riyad 1413, I, 361 vd.; II, 106 vd.; Nâsir b. Ali Âid, *'Akîdetü Ehli's-sünne ve'l-ce-mâ'a fi's-şahâbeti'l-kirâm*, Riyad 1413/1993, I, 49 vd., 164 vd.; II, 755-793; III, 883 vd.; Ebû Muhammed el-Hüseyin, *Eucezül'l-ḥitâb ft be-yâni mevâkifi's-Şî'a mine'l-aşhâb*, [baskı yeri ve yılı yok] 1413/1993, s. 14-15, 19-20, 25-26, 102; M. Salâh es-Sâvî, *Menziletü's-şahâbe fi'l-Kur'an*, Medine, ts.; I. Goldziher, "Eshâb", *IA*, IV, 370-371.  MEHMET EFENDIOĞLU

FEZÂRE (Benî Fezâre)

(بنو فزارة)

Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi.

Kabilenin nesebi Fezâre b. Zübân b. Bağîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Mead vasıtasıyla Adnân'a ulaşır.

Benî Fezâre başlangıçta Necid ve daha çok Vâdilkurâ'da oturuyordu. Daha sonra Kuzey Afrika'ya ve Mısır'a göç ederek buradaki yerli halkla karıştılar. Câhiliye döneminin önde gelen güçlü kabilelerinden biri olan Fezâre oğulları ile Abs oğulları arasındaki Dâhis Savaşı yıllarca sürmüştür. Bu savaştan sonra da Âmir b. Sa'saa, Cüşem ve diğer kabilelerle savaştılar.

Hz. Peygamber Fezâre oğulları ile ilk defa Dümetülcendel seferi esnasında (5/627) karşılaştı ve kabilenin reisi Uyeyne b. Hısn b. Fezâre ile bir anlaşma yaptı. Buna göre Resûl-i Ekrem ve ashâbı hiçbir tehdit ve tehlikeye mâruz kalmadan Vâdilkurâ topraklarından geçip Dümetülcendel'e gidecek, onlar da kuraklık ve kıtlık sebebiyle hayvanlarını müslümanların hâkimiyetindeki meralarda otlatabileceklerdi. Fezâreliler aynı yıl yahudi ve müşriklerle anlaşarak reisleri Uyeyne b. Hısn kumandasındaki 1000 kişilik birlikle Hendek Gazvesi'ne katıldılar. Hz. Peygamber geri dönmeleri için onlara Medine hurmalığının gelirinin üçte birini vermeyi teklif etti. Uyeyne b. Hısn'ın yarısını istemesi üzerine anlaşma sağlanamadıysa da Fezâreliler bir müddet sonra çekilip gittiler. Hz. Peygamber'in onlara böyle bir teklifte bulunması Fezâre'nin güçlü bir kabile olduğunu göstermektedir.

Ümmü Kırfe (Fâtıma bint Rebîa) adındaki bir kadının veya reisleri Uyeyne b. Hısn'ın teşviikyle bir grup Fezârelî'nin Medine meralarına saldırması ve Resûlullah'a ait yirmi deveyi çalıp Ebû Zer el-Gıfârî'nin oğlunu şehid etmesi üzerine Hz. Peygamber Gâbe Gazvesi'ne (Zûkared Gazvesi) çıkmış, çalınan develerin bir kısmı geri alınmış ve Fezâre oğullarından bazıları yakalanmıştır (6/627).

Fezâreliler, hem Medine hem de Suriye ticaret yolunu rahatlıkla tehdit edebilecek stratejik bir mevkiide bulunuyorlardı. Nitekim Zeyd b. Hârise bir ticaret seferi münasebetiyle Fezâre topraklarından geçerken onların baskınına uğramış, kervanda bulunanlar dövülmüş ve malları yağmalanmıştır. Bunun üze-

rine Hz. Peygamber, 6. yılın Ramazan ayında (Ocak 628) Zeyd b. Hârise (*Şahîh-i Müslim*'deki rivayete göre Ebû Bekir) kumandasında bir seriyye gönderdi. Müslümanlara karşı kışkırtıcı hareketlerde bulunan Ümmü Kırfe esir alındı ve Fezâre'nin ileri gelenleri öldürüldü; böylece Fezâre oğullarına ağır bir darbe vurulmuş oldu. Bazı rivayetlerde Ümmü Kırfe'nin öldürüldüğü kaydedilmekteyse de bu doğru değildir. Zira Hz. Peygamber'in çocukların, kadınların ve yaşlıların öldürülmesini asla tasvip etmediğini bilen Zeyd b. Hârise'nin böyle bir emir vermesi mümkün görünmemektedir. *Şahîh-i Müslim*'deki rivayette ("Cihâd", 14) onun esir alındığı belirtilmekle beraber katledildiğine dair bir bilgi mevcuttur.

Fezâre oğulları sadece müşriklerle değil aynı zamanda yahudilerle de iş birliği yapıyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber Hayber seferine çıktığı zaman Fezâre kabilesi Hayber yahudilerine yardıma gelmiş, ancak Resûl-i Ekrem'in, yardımdan vazgeçmeleri şartıyla kendilerine Hayber'in hurma mahsulünden pay verilmesi teklifini kabul ederek geri dönmüşlerdi. Hayber'in fethinden sonra da Resûlullah'a gelerek hisselerini istemişler, Resûlullah onlara Hayber dağlarında yer gösterince buna itiraz ederek onu savaşla tehdit etmişler, ancak Hz. Peygamber üzerlerine yürüyünce kaçmışlardır.

Fezâre kabilesinin reisi Uyeyne b. Hısn Hz. Peygamber ile anlaşarak Mekke'nin fethine ve Huneyn Gazvesi'ne katılmış, müellefe-i kulûbdan sayılarak Cîrâne'de kendisine 100 deve verilmiştir. Fezâre oğulları Tebûk Gazvesi'nden sonra bir heyet halinde Medine'ye gelerek Resûl-i Ekrem'i ziyaret etmiş ve müslüman olduklarını bildirmişlerdir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Fezâreliler'in birçoğu, peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid'in safına geçerek ridde* olaylarına katılmışlar, fakat Hz. Ebû Bekir tarafından mağlûp edilerek yeniden itaat altına alınmışlardır.

Fezâre kabilesinden çok sayıda âlim ve devlet adamı yetişmiş olup bunlardan bazıları şunlardır: Ebû İshak el-Fezârî, İbrâhim b. Abdurrahman el-Fezârî, İbrâhim b. Habîb el-Fezârî, Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî, Ömer b. Hübeyre el-Fezârî ve oğlu Yezîd b. Ömer, Mugîre b. Abdullah b. Mugîre el-Fezârî, Adî b. Ertat el-Fezârî, Ebû Abdullah Mervân b. Muâviye el-Fezârî.